

1 Vymezení teologické etiky

1.1 Na úvod vyznačený přístup

Obor či předmět s názvem Teologická etika se vyučuje na evangelických i katolických teologických fakultách a existují tam pro něj samozřejmě i doktorské studijní programy. Z toho vyplývá, že se pohybujeme v kontextu křesťanstva. V tomto směru se budeme taky snažit vymezit pojem Teologická etika. Tím nezapomínáme a nebudeme v tématech publikace opomíjet společné kořeny či impulzy v hebrejském kánonu či Prvním zákoně Bible, ani fakt jednoho Boha abrahámovských náboženství. Nechceme ani přehlížet různé názory a zkušenosti étosu či vnitřního morálního učení jiných duchovních tradic nebo náboženství. Proto představíme jako příklad společného projektu Prohlášení Světový étos. Nicméně základní a zakládající měřítko našeho přístupu budou vycházet z jádra křesťanského poselství a budou v něm mít svůj střed. Ano, pak je možno (skoro) říci, že se kryje označení Teologická etika s označením Křesťanská etika. A stejně, étos jednotlivých jiných tradic bychom nepojmenovali etikou, ale právě étosem či morálkou dané tradice či náboženství. Je už nyní patrné, že je potřeba rozlišovat i v rámci Teologické (dále jen) či Křesťanské etiky tyto etiky jako disciplíny a étos a předkládané „morální učení“ církví. Teologická etika se zabývá také étosem či vnitřní morálkou jednotlivých církví. Jsou v určitém vztahu, ale není to totéž. Můžeme si tento vztah zatím přiblížit např. analogií divadelní kritiky a divadelního díla či představení, českého jazyka a literatury ve vztahu k českému jazyku, literární historii, teorii, literárním dílům českých i světových autorů apod.

Teologický etik bude asi skoro vždy členem církve. To bude znamenat, že si přes rozlišení oboru a jednoho z jeho předmětů zájmu (církvní morálka) budou obě oblasti nějak blízko a mohou se navzájem ovlivňovat, podporovat a tím rozvíjet, ale mohou být i v napětí či konfliktu (teologickoetická reflexe může dojít v nějakém tématu k jinému pojetí a závěru než oficiální stanovisko církve nebo mohou zastávat stejné stanovisko, ale theologickoetická odbornost bude mít kritické poznámky k argumentaci církevního stanoviska). Příkladem velmi zdařilé spolupráce může být např. jeden z nejnovějších dokumentů Společenství evangelických církví v Evropě, který v publikaci využijeme, který vypracovali (hlavně) teologičtí etikové

ve spolupráci se zástupci těchto církví a prostřednictvím něhož se asi 107 evangelických církví vyjadřuje k problematice eutanázie a asistovaného suicida. V této souvislosti bude dle našeho názoru a zkušenosti důležité, aby onen teologický etik jako křesťan/ka prožil vnitřní přerod srdce (na základě setkání s Vzkříšeným dle biblických modelů křesťanské víry a z ní vyplývající spirituality a mravnosti), snažil se žít z Božího života v Duchu Ježíše Krista a v souvislosti s tím v souladu s Božím slovem. Bez toho mohou být nutné rozumové reflexe a metodika prázdnými, mít měřítko a kritéria jinde než v evangeliu a postrádat nezbytné médium (Duch Boží) pro interpretaci a prostředkování křesťanského poselství i s jeho mravním rozměrem. Taky by mohlo dojít k nebezpečí, že bude předkládat na prvním místě nějaký morální systém, který mají ostatní dodržovat. Prostě by se mohl dostat do stavu, kdy bude dávat morálku či pochvalu nějaké autority na první místo.

Taková existenciální zkušenost a zakotvenost může být kromě způsobilosti jasně a srozumitelně interpretovat biblicky ukotvené křesťanské poselství a jeho étos i předpokladem pro dialog s jinými přístupy a názory i pro způsobilost argumentovat v pluralitní společnosti i neteologicky či nenábožensky pomocí vhodných nástrojů (tzv. topoi, jakými jsou zejména lidská důstojnost a lidská práva, která dostanou v publikaci své místo).

Jestliže z příkladu divadelního kritika vyplývá, že nemusí být nutně dobrým hercem a že se mu hodí onen distanc k divadelnímu představení, bude přece jen v případě teologického etika a teologické etiky určitě potřebný odstup vůči morálkám (i církevním), nicméně z našeho pohledu by měl žít křesťanskou mravnost. Takové konstatování nevylučuje rozlišení theologickoetické práce v rámci disciplíny teologická etika a osobní utváření života v Duchu evangelia. Určitě by se měla i v theologickoetických reflexích daného člověka projevit ryze, pravdivost, snaha o konsistenci a objektivitu, své místo by měla mít před tím a během toho modlitba jako setkávání či komunikace s živým Bohem skrze Ježíše Krista, což je stejné jako v osobní mravnosti. Takto vlastně představuje morální jednání s ohledem na smýšlení, úmysly a postoje, ale přesto bude ještě něco jiného osvědčení morální kompetence v konkrétní situaci a za daných okolností. Dovolíme si tvrdit, že takové užší prolnutí je zřejmější a rozdílné od rozlišení a oddělení etické reflexe a morálního jednání v případě filosofického či obecného etika.

Už tady jsme chtěli naznačit, že etika a morálka nejsou totéž a že etika jako teorie morální praxe nerovná se hned morální praxi. Ukazatel cesty (třeba na horách)

a cesta sama nejsou totožné. Jiná věc je, že když někdo došel k určitému závaznému způsobu morální praxe (svou etickou reflexí a zkušeností), je volán k jejímu uskutečňování. Stejným směrem jde i jeden z aspektů svědomí u apoštola Pavla, jak se dočteme na jiném místě textu.

Ještě může pomoci velmi bolestný příklad, kdy ti, kdo dělali lékařskou etiku v nacistickém režimu před druhou světovou válkou a během ní, pomáhali odůvodňovat a podporovat systematickou likvidaci osob s postižením a dalších nemocných s určitou diagnózou a prognózou. Poznamenáváme tuto bolestnou dějinnou zkušenost kvůli určité opatrnosti, protože když někdo pěstuje etiku a hovoří o morálce, tak to hned neznamená dobré mravní jednání a charakter, ale může dokonce argumentovat ve prospěch zločinů nebo je i páchat (zmíněné nemocné lidi likvidovali ve speciálních zařízeních lékaři, kteří znali svůj étos povolání, zejména dle Hippokratovy přísahy). Taký vidíme, že etické úvahy (úvahy v oboru etika) nejsou samy o sobě automaticky morální a že morální úvahy (přesvědčení či názory v oblasti morálky) nejsou zase samy o sobě etické úvahy (ve smyslu respektování humanity jako morality), ale potřebují přezkoumat na moralitu v etické reflexi.

V názvu Teologická etika se vyskytuje výraz etika, který nemůžeme přehlédnout. Proto bude potřeba představit pojetí normativní disciplíny etika jako praktické filosofie a poukázat na specifikum teologické etiky. Teologická etika využívá poznatky a argumentace obecné etiky či filosofické etiky a v tomto smyslu se od ní učí. To je vůbec jeden z důležitých rysů teologické etiky, že je zvyklá na dialog a multidisciplinární přístup, který pak může vést k interdisciplinárnímu řešení a působení ve snaze přispívat k humánnímu či lidsky důstojnému utváření lidské praxe v různých jejích světech či oblastech. Když totiž teologická etika reflektuje nějaký fenomén či problém, tak se nejprve učí, snaží se naslouchat různým zkušenostem, poznatkům a rozměrům dané problematiky z hlediska různých relevantních zúčastněných aktérů a disciplín. Následně může vnést své nástroje a zkušenosti a hledat dobré a správné rozhodování a jednání, které bude sledovat plně lidsky zdařilý život. Můžeme proto poznamenat, že s ohledem na spolupráci a dialog různých disciplín, která vede ke stanovení etických měřítek a norem, se hovoří o etických normách jako o smíšených (uvidíme na příkladu Charty práv umírajících jako lidskoprávním dokumentu, na němž pracovali zřetelně teologičtí etikové, filosofové, lékaři, zástupci jiného zdravotního personálu, teologové, lidskoprávníci, právníci, profese z týmu paliativní péče).

V rámci disciplíny etika se rovněž různě zachází s dalšími pojmy, jimiž myslíme morálku, mravnost, étos a moralitu. Bude proto potřeba se jich i zde aspoň krátce dotknout a přihlásit se k určitému pojetí. I u vymezování teologické etiky se setkáme s různými přístupy či důrazy, proto je zmíníme a zvolíme pro naše účely určité pojetí.¹⁴

1.2 K pojmu etika (Ethik)

Pojem etika zaznívá v různých souvislostech v jednotném i množném čísle. Slycháme dosti často, že je nebo není něco etické, morální či mravné. Mnozí hovoří o morálce či spíše moralizují. Ne vždy se ale dospějeme k tomu, o čem vlastně mluvíme, když hodnotíme etické, neetické, morální, nemorální a když mluvíme o etice. Jde nám o to dostat se k porozumění specifického hlediska, jež vystihne etický rozměr. Výše jsme uvedli jako analogický příklad vztahu divadelní kritiky či českého jazyka a literatury ke svým předmětům (nemyslíme studijním), proto se budeme ptát filosofických etiků, co je předmětem a následně cílem etiky. Zvolíme přitom jednu z hlavních a nejznámějších reprezentantek filosofické etiky, resp. její rozšířené studijní dílo.¹⁵

Předmětem etiky je morální jednání. Tím se myslí přednostně jednání, která uplatňují nárok na morální kvalitu. Etika se dotazuje na tento kvalitativní prvek či faktor, který dovoluje lidské jednání označit za morální nebo mravně dobré. Jde jí o to kriticky přezkoumávat legitimitu nároků na morální platnost. Tento faktor označuje moralitou a zabývá se v této souvislosti kromě jiného pojmy dobro a zlo, svoboda a determinace, morálka, štěstí. Metodický postup etické reflexe usiluje o dosažení odůvodněných výstupů, které je možno prokázat za subjektivně platné i za intersubjektivně závazné. Etika chce metodicky a systematicky zprostředkovat vhled do smyslu morálního jednání. Mezi dílčími cíli etiky se objeví objasňování lidské praxe ohledně její morální kvality, zacvičování do způsobů etické argumentace a postupů odůvodňování, přibližování morálního jednání jako výrazu humanity, který znamená neopomenutelnou kvalitu pro bytí člověka, a umožnění činit přesvědčivými dobře odůvodněná osobní morální rozhodnutí. Etika přitom nestá-

¹⁴ Srov. Milfait René: Dítě jako zboží v prostituci. Perspektivy teologicko-etické reflexe. Obhájená (nepublikovaná) disertační práce. KTF Praha, 2007.

¹⁵ Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik. 6. Auflage, Tübingen und Basel: A. Francke, 2007.

novuje, které konkrétní jednotlivé cíle jsou morálně dobré a hodné úsilí pro každého. Spíše nabízí kritéria, podle nichž se může závazně stanovit, který cíl je potřeba uznat jako dobrý. Stejně tak etika neříká, co je dobré v konkrétní situaci, ale ukazuje, jak lze dojít k posouzení něčeho jako dobrého. Uvedené cíle nás přivedly k rozšíření předmětu etiky, proto můžeme doplnit a říci, že předmětem etiky je morální jednání a usuzování/hodnocení. Poskytuje pro to příslušná měřítká. Morální soudy a etické výpovědi o těchto soudech nejsou totéž. Etika se zabývá morálními přesvědčeními (morálkami) a chce ukazovat cesty, na nichž se každý mezi ostatními a ve společenství může uskutečňovat a být sám sebou.¹⁶

Výraz etika má svůj původ v řeckém slově *ethos* (všechny výrazy se slovním kmenem *eth- éth-* pocházejí z řecké jazykové oblasti), jež se psalo dvěma způsoby: *ethos* (řec.: *ἔθος*) a *éthos* (řec.: *ἦθος*). Rozdílné první písmenko vedlo k různému významu slova. *Ethos* (řec.: *ἔθος*) se dá přeložit jako zvyk, mrav, přizpůsobení, cvičení nebo obyčej a označoval kolektivní přesvědčení a způsoby jednání skupiny nebo společnosti. Eticky jednal ten, kdo dodržoval normy všeobecně uznané morálky, když si prostřednictvím výchovy přivykl orientovat své jednání podle toho, co mělo v daném státě či obci platnost mravů. Morální chování proto vyjadřuje konání nebo nekonání, jež se orientuje dle společensky platných norem.

Éthos (řec.: *ἦθος*) oproti tomu znamená bydliště, jednat obvyklým způsobem a označuje tím individuální základní postoj člověka, jeho mravní stanovisko, podle něhož se snaží vědomě vést svůj život. Proto eticky jednal v užším a vlastním smyslu slova ten, kdo nedodržoval mechanicky předávaná pravidla chování a hodnotová měřítká, ale kdo si učinil zvyklostí konat požadované dobro na základě nahlédnutí a úvahy. První výraz *ἔθος* se tím stává *ἦθος* ve smyslu charakteru a upevňuje se do základního postoje *ctnosti*. Do pojmu etiky se dostaly oba aspekty společně. Proto můžeme dále postupně a prozatím etiku představit jako *vědeckou disciplínu nebo reflexi morálního chování (společenského) a mravního jednání (individuálního) a úsudku z perspektivy toho, co je správné a dobré*.¹⁷

¹⁶ Tamtéž, s. 11-17, 23-24.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 25-26; Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: Hunold Gerfried W. / Lubach Thomas / Greis Andreas (Hrsg.): Theologische Ethik. Ein Werkbuch, Tübingen: A. Francke Verlag, 2000, s. 29-30.

1.3 K pojmu morálka (Moral)

Oba dva řecké pojmy se pak přeložily do latiny slovem *mos* (plurál: *mores*; tady si možná někdo vybaví zvolání „ty máš ale móresy!“) a znamená proto mravy i charakter. Odtud již není daleko ke slovu morálka či mravy. V procesu dalšího rozlišování vyjadřoval pojem *mos* více tradiční chování předků a pojem *mores* mravy nebo nemravy doby, pro něž měli ve společnosti platné vzorce chování. Pod morálku či mravy se tak zahrnují vzorce chování, jimž se připisuje normativní platnost a které vzešly z procesů vzájemného uznání ve společnosti a jimž se přiznala všeobecná závaznost. Pojem *morálka* tím zahrnuje celek příkazů, zákazů, zvyklostí, postojoyých vzorců, tradic, mravů, konvencí společnosti. Myslí se ve společnosti dějinně předávané, sociálně orientované, konvencemi vytvořené a všeobecně uznávané způsoby chování a normy. Tento celek kolektivních druhů norem není možno chápat jako statický útvar, protože morálka se v průběhu dějin mění, proto mluvíme o tom, že je morálka dějinná. Její nárok ale zůstává stejný, chce totiž obecně a přehledně řídit praxi lidí. Pojmy morálka či mravy představují způsoby nebo formy života, které odrážejí hodnotové představy a představy smyslu v daném společenství. Proto lze krátce shrnout, že *morálka – mravy* představují *regulační systém společnosti, který formuluje zmíněné dohody v normách*. Morálka vzniká tam, kde vzniká závaznost, jež plyne z vlastní vázanosti na pravidla morální svobody, která si morální svoboda stanovuje kvůli zachování svobody své i druhých. Vzhledem k tomu, co zaznělo výše, můžeme připomenout, že pojem morálky zahrnuje ty normy a hodnoty, které byly ustanoveny společným uznáním jako závazné a apelují na společenství ve formě příkazů („měl bys...“; „je to povinnost...“) nebo zákazů („nemíš“; „neměl bys“). Proto se dějinná morálka mění se změnou porozumění svobodě člověka, vlivem kulturního, socioekonomického, politického, vědeckého vývoje a je vždy skupinovou morálkou. A v rámci pluralitní společnosti najdeme několik skupinových morálek a uvnitř nich zase třeba další diferencované morálky (např. ve společnosti morálky jednotlivých náboženských tradic a uvnitř nich diferencované proudy; vnitřní morálky různých skupin povolání – sociální pracovníci, lékaři, soudci, učitelé apod.) V historicky vzniklém systému morálky najdeme pluralismus norem a hodnot, které ale mohou v konkrétní situaci a za daných okolností i vzájemně kolidovat a vést ke konfliktu svědomí.

Při úvahách o morálce nebo etice nelze pominout pluralitu hodnotových předstáv, morálních přesvědčení a norem ve společnosti a globálním světě, v němž hraje

svou roli i kontext kultury a postavení a hlasů náboženství. A často docházejí k různým závěrům a předkládají různé způsoby života a nemohou najít shodu. Tato zkušenost a skutečnost se pak může odrážet i v profesní morálce, resp. v rozdílnosti přesvědčení pracovníka, organizace a adresáta pomoci (např. nakolik může a smí sociální pracovník či učitel etické či sexuální výchovy předkládat pouze své názory na to, co je mravně správné a nesprávné). Stejně tak různé etické teorie dospějí (někdy i při aplikaci stejného principu – např. lidské důstojnosti v otázkách eutanázie) k různým výsledkům.

Předložený katalog obsahových norem a hodnot dané morálky vyžaduje ale odůvodnění a přezkoumání s ohledem na humanitu, jinými slovy ohledně toho, zda je skutečně morální. Dostáváme se k otázce po bezpodmínečně závazném měřítku, jež by plnilo roli onoho testu na humanitu. Související otázkou bude, zda je vůbec možné se v pluralitním světě různých morálek domluvit na objektivně platném etickém měřítku či měřících, které nebo která by umožňovala testovat nárok na morální morálku. Proto se (ne všude a vždy stejně) zavádí v etické úvaze pojem *moralita*, který má právě vystihovat tuto kvalitu měřítka.

V pravém smyslu slova lze pak označit morálkou morálku, která je výrazem morality a vyžaduje uskutečňovat to, co je bezpodmínečné v tom, co je podmíněné. Rozumíme dále vymezení morálky jako „*dějinné podobě svobody, jež je pro člověka podstatná, a jako taková potřebuje stále odůvodňovat a legitimizovat prostřednictvím pojmu morality.*“¹⁸

Test na moralitu chce zajistit skutečně dobré jednání, jež může vznášet nárok na univerzální platnost a uznání. Dotazování na morální dobro se pak rozvíjí jako otázka po dobrém materiálním jednání a dobrých způsobech či formách jednání (např. povinnosti, ctnosti), po formálních kritériích dobrého jednání (morální principy) a po tom, co vůbec odůvodňuje morální dobro jako takové (a jsme u pojmu moralita).¹⁹

Na naší cestě porozumění pojmu etika a jejímu vymezení si můžeme nyní posloužit pojetím, dle něhož je centrálním předmětem disciplíny etika vzájemný vztah morálky a morality. Etika kriticky důsledně promýšlí napětí mezi podmíněnými

¹⁸ Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik, s. 44.

¹⁹ Srov. Schröer Christian: Moral. In: Lexikon der christlichen Ethik, Band 2, L – Z, Freiburg im Br.: Herder, s. 1207-1208.

nároky morálky a bezpodmínečným nárokem principu morality a chce přispívat k rozlišování a obezřetnosti.

Posuneme se dále k pojmu moralita, který vychází z druhého řeckého výrazu.

1.4 K pojmu moralita (Moralität)

Uvedený vztah morálky a morality se předkládá tak, že podepírá lidskou praxi jako humánní praxi. Moralita má vystihovat princip všech morálek, který legitimuje morálku jako morální morálku. Morálka může a má pomocí principu morality prokázat své materiální (obsahové) normy jako výrazové formy bezpodmínečného nároku svobody či lidské důstojnosti. Z toho vyplývá, že se platná morálka či morální pravidlo mohou zpochybnit nebo negovat právě z hlediska morality. Princip morality se konkretizuje morálkou a stává se v ní účinným, když odůvodňuje jednání.²⁰ Moralitou se označuje základní kvalita lidského jednání, která mu náleží jako svobodnému jednání na základě vlastního úsudku. Základní rozhodnutí (např. v kontextu této publikace pro osobu Ježíše Krista jako vrcholného Božího sebesdělení pro člověka a jeho dobrý život před Bohem) orientovat své jednání tak, aby bylo zcela dobré, dovoluje nabytí hlediska morality (základní principy lidského jednání, které umožňují jej označit vůbec jako dobré jednání). Jestliže se shoda jednání s platným zákonem označí jako legalita, vyjádří se soulad jednání, postojů, institucí a systémů lidské praxe se základními principy morálky (moralitou: např. lidská důstojnost, svoboda; Boží sebesdělení v osobě, příběhu, dílu Ježíše Krista a jeho smysl a důsledky) pojmem legitimita.²¹

Moralitu je potřeba aplikovat, prokazovat a osvědčovat v konkrétní osobní i společné lidské praxi, čímž dospíváme k pojmu mravnost a morální kompetence.

1.5 K pojmu mravnost (Sittlichkeit)

Mravnost pojmem jako moralitu vztaženou na lidskou praxi, jinými slovy aplikovanou moralitu. Mravnost bude zahrnovat individuální postoj a zodpovědnost, která si je vědoma závazku vůči bezpodmínečnému nároku morality. Mravní jednání bude znamenat reflektované, zamýšlené a svobodně zvolené jednání.²²

²⁰ Srov. Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik, s. 28, 46-48.

²¹ Srov. Schröer Christian: Moralität. In: In: Lexikon der christlichen Ethik, Band 2, L – Z, s. 1210-1211.

²² Srov. Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: Hunold Gerfried W. / Lubach Thomas / Greis Andreas (Hrsg.): Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 32.

Zavedením pojmu mravnost se etika či etická reflexe může ptát na principy, podmínky a podoby životních forem či způsobů, institucí a sociálních závazností, které je možno si objektivně zodpovědět. Odpověď na otázku, které z navrhovaných řešení nejlépe naplní principy skutečně dobrého jednání (morality), přispěje za daných podmínek a okolností k získání konkrétních pravidel mravnosti: jestliže se shodneme například na bezpodmínečně platném, nejvyšším etickém principu lidské důstojnosti, je potřeba v konkrétním případě či oblasti určit, co zde znamená lidsky důstojně žít či lidsky důstojný život. Mravnost pak může vystihnout uznání podmínek, za nichž mohou všichni lidé žít svůj život v důstojnosti jako osoby. Mravnost se vždy dotazuje na správnost lidského jednání (př. vlastní nárok či právo na sebeurčení zahrnuje taky uznání tohoto nároku či práva u druhých). Kromě individuálního jednání dovoluje pojem mravnost přezkoumávat dle kritéria humanity i společenský, ekonomický a právní řád jako celek.²³ Jako příklad můžeme uvést vztah, který se často nadepisuje jako vztah „práva a morálky“ a měl by zahrnovat vztahy práva a morálky, práva a etiky, práva a morality, a proto by se vzhledem k řečenému měl nadepisovat spíše jako vztah „práva a mravnosti“ či „práva a etiky“. Jde v něm o otázku spravedlivého práva, kde svou roli v posouzení souboru platných právních norem hrají základní lidská práva roli jako důležité měřítko.

Ještě nám v sestavě pojmů zbývá étos, jak se s ním setkáváme zejména v étosu daného povolání či v projektu Světový étos. Krátce se ho proto dále dotkneme.

1.6 K pojmu étos (Ethos)

Ten se vyznačuje vzájemností individuálních a společenských faktorů či prvků. Označuje se jím celek morálního chování a jednání lidí ve společnosti a zahrnuje mravy, obyčeje, tradice, zvyklosti a přesvědčení v oblasti toho, co je a není morální či mravné. Kromě toho se mluví také o étosu skupiny povolání, třeba o étosu lékaře či sociálního pracovníka. Tento étos se sice vztahuje na skupiny, obsahuje ale zároveň vnitřní *přesvědčení* lidí v těchto skupinách povolání. Jako příklad tohoto étosu můžeme pro přiblížení uvést lékařský étos, jímž je lékař *závázán* podle svého nejlepšího vědomí a svědomí s ohledem na péči o své pacienty. *Étos* se někdy ve

²³ Srov. Schröer Christian: Sittlichkeit. In: In: Lexikon der christlichen Ethik, Band 2, L – Z, s. 1610-1611.

shrnutí vymezuje obecně jako *způsoby* či *způsoby života jedince nebo skupiny* (např. povolání), které jsou utvářeny určitými postoji a určitou racionalitou.²⁴

Étosem se tedy rozumí objektivně souhrn mravních norem a normativních obsahů, které se uznávají jako platné v určité společnosti i s ohledem na určité sociální role a odpovídající zvláštní skupiny (např. étos lékaře, sociálního pracovníka, učitele, soudce...); a subjektivně jím rozumíme postoj a smýšlení, mravní charakter jedince. Z toho je již patrné, že nás bude hlavně zajímat étos povolání sociálního pracovníka. V étosu obecně se konkretizují morální požadavky do normativního vzorce jednání. Tento vzorec odpovídá určitému kulturnímu porozumění světu a smyslu, institucionálnímu zřízení (rodina, právo). Navazuje na mravy, zvyklosti, tradice a ukazuje vzorce vedení (způsobu) života, vzory a ideály. Ve společnosti lze rozlišovat různé formy étosů. Například étos určitých etnických či náboženských skupin, étos sociálních rolí, funkcí a povolání. Formy étosu posledních tří jmenovaných skupin v rámci rámcového (společenského) étosu ukazují na fakt, jak se na určité povolání či funkci váží etické požadavky, které vyplývají hlavně z věcného úkolu či lépe z oboru či tematické oblasti.

1.6.1 Étos skupiny povolání

Étos povolání umožňuje zachytit odborné jednání („technické, metodické“) dejme tomu lékaře či zde hlavně sociálního pracovníka v jeho morálním významu a objektivně zavázat subjektivní svědomitost. Rovněž se ukazuje, že se výkon určitého povolání chápe jako spojení dvou rovných kompetencí: té odborné a morální. Vidíme tedy, že se pojmem étos označuje celek všech postojů, přesvědčení, hodnot a norem, který pro své jednání uznává jako závazný určitá osoba či skupina lidí, instituce, společenství. Někdy se proto taky hovoří o tzv. vnitřních sociálních morálkách. Vnímáme zde odborné poznatky i morální rozměr.²⁵

Nejnámějším výrazem étosu povolání jsou etické kodexy (např. etické kodexy sociálních pracovníků – mezinárodní i český a další české jednotlivých organizací či zaměření sociální práce). Etické kodexy (se svými silnými i slabými stránkami)

²⁴ Srov. Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: Hunold Gerfried W. / Lubach Thomas / Greis Andreas (Hrsg.): Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 30.

²⁵ Srov. Kluxen Wolfgang: Ethos, in: Lexikon der Bioethik, Band 1 (A-F), Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2000, s. 693-694; Gruber Hans-Günter: Ethisch denken und handeln. Grundzüge einer Ethik der Sozialen Arbeit, Stuttgart: Lucius, 2005, s. 25, 46.

obsahují zformulované standardy, principy a ustanovení závazků sociálních pracovníků vůči dalším zúčastněným aktérům, včetně samozřejmě zejména adresátům jejich profesního jednání. Spojují tak doporučená jednání a profesní morálku s cílem aplikovat i eticky reflektovat principy a standardy povolání. Chtějí poskytnout základ a orientaci pro identifikaci a zhodnocení morálních dilemat. Kodifikace normativních principů a standardů se tím stává – spolu s rozvojem specifické vědeckosti, odbornosti či profilování organizačních forem a forem vlastního zastoupení – podstatnou součástí procesu profesionalizace. Etické kodexy se proto mohou považovat za výraz etické reflexe profesní morálky i za morální výraz profesního jednání, vůči němuž je třeba zaujmout kriticky konstruktivní odstup. Přesto sjednaná a kodifikovaná profesní morálka či étos povolání stále vyžaduje etickou reflexi etických kodexů. Etické kodexy se systematicky vztahují k individuálnímu a interpersonálnímu jednání, k roli povolání a k výkonu povolání i k nadřazeným normám a společenským strukturám. Nabízejí určité etické nástroje pro rozhodování v konfliktních případech. Tím se potvrzují souvislosti mezi étosem povolání, etickou argumentací a kodexem chování. Ovšem étos povolání není pouze produktem racionálních argumentů, které lze vyčerpat v kodexu. Kodex taky nemůže zachytit kulturně a dějinně podmíněnou rozmanitost a měnitelnost étosu povolání. Snaha o strnulé dodržování pravidel by odporovala myšlence etické reflexe a mravní způsobilosti. Mravní autonomie subjektu se nemůže a nesmí delegovat na jiné subjekty a už vůbec ne jen na dodržování předpisů.²⁶

Napadne nás, co když se ale dostanou jednotlivé formy étosu do rozporu? Jak zajistit v pluralitní společnosti a multikulturním světě přece jen bezpečné soužití a sociální soudržnost? Existují nějaké bezpodmínečně platné a závazné principy, jimž musí odpovídat všechny étosy ve společnosti i étosy skupinové, resp. povolání? A na základě historických zkušeností (20. stol. a zneužívání étosu povolání lékařů a právníků nacistickým a komunistickým režimem) se můžeme ptát, zda nehrozí nebezpečí zneužití při vytváření či aplikaci étosů povolání, jestliže by už dále nepodléhaly dalšímu možnému přezkoumání. Co kdyby se dostal do rozporu s principy demokratického právního státu?

²⁶ Srov. např. Bohmeyer Axel und Kurzke-Maasmeier: Ethikkodizes und ethische Deliberationsprozesse in der Sozialen Arbeit, in: Hüdepohl-Lob Andreas / Lesch Walter (Hg.): Ethik der Sozialer Arbeit. Ein Handbuch, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2007, s. 163-164, 172-174.

Proto étosy (přesně v plurálu *étos*) představují pro vědeckou disciplínu etika (i teologickou) předmět reflexe a nestanovují automaticky, co je morálně dobré a špatné, správné a nesprávné jednání, a nezaručují svou existencí mravní kompetenci člověka i člena určité profese, např. mravní kompetenci sociálního pracovníka při výkonu jeho povolání.

Do etické reflexe tak spadají etické kodexy sociálních pracovníků jako výrazy étosu povolání či profesní morálky.

1.6.2 Etické kodexy sociálních pracovníků²⁷

Nahlédneme dále do příslušných etických kodexů sociálních pracovníků.

Nejprve zde máme *Ethics in Social Work, Statement of Principles* (Etika v sociální práci, prohlášení principů), označovaný jako Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy, ze společné dílny *International Federation of Social Workers (IFSW)* (Mezinárodní federace sociálních pracovníků) a *International Association of Schools of Social Work (IASSW)* (Mezinárodní asociace vzdělavatelů v sociální práci) schválený valným shromážděním těchto organizací v australské Adelaide v říjnu 2004.²⁸ Již v nadpisu dokumentu se objevuje prezentace etických principů.

Definici sociální práce zde najdeme v čl. 2, kde se uvádí, že se profese sociální práce zasazuje za sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také za zplnomocnění (empowerment), způsobilost a osvobození lidí a podporuje je s cílem, aby napomáhala blahu (wellbeing, Wohlergehen), dobrému lidskému bytí. Sociální práce zasahuje v místech, kde dochází k vzájemnému působení lidí a jejich prostředí. Využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.

Signatáři dokumentu před tím v preambuli vyznávají, že považují *etické vědomí* za základní část praxe povolání sociálních pracovníků a jejich *způsobilost a závazek eticky jednat* za podstatný aspekt kvality služby. Jako cíl práce IASSW a IFSW označují podporu *debat o etice a etických reflexí* v členských asociacích, mezi po-

²⁷ Srov. Milfait René: Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků. Objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi. In: Etika a lidská práva v sociální práci, Praha: Centrum sociálních služeb Praha, 2008, s. 61-76.

²⁸ Srov. www.ifsw.org/en (18. 4. 2012), www.sozialarbeit.at/eticint.htm (10. 10. 2005), <http://sspcr.cz> (19. 4. 2012). Z těchto odkazů je již patrné, že budeme mít před očima anglický originál, odborný německý překlad a verzi českého překladu uvedenou na www.Spolecnosti-sociálních-pracovníků-České-republiky.

skytovateli sociální práce a studujícími obor sociální práce. Tento dokument zůstává na rovině všeobecných principů a zároveň respektuje specifické výzvy a problémy jednotlivých zemí, a proto chce povzbudit sociální pracovníky v různých místech, aby reflektovali jim vlastní výzvy a dilemata a činili ohledně nich *eticky informovaná rozhodnutí*.

Uvádějí se přitom jen některé problematické oblasti:

loajalita, poctivost se odehrává často v napětí odporujících si zájmů,

naplňování role pomáhajícího a kontrolujícího zároveň,

konflikt mezi povinností chránit zájmy lidí, s nimiž pracují, a společenskými požadavky efektivnosti a užitečnosti (prospěšnosti),

zdroje společností jsou omezené.

*Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*²⁹ se přímo neodvolává na mezinárodní kodex (mluví o dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka a zmiňuje zejména Všeobecnou deklaraci lidských práv, Chartu lidských práv, Úmluvu o právech dítěte a obecně další mezinárodní deklarace a úmluvy, Ústavu ČR a Listinu základních práv a svobod a další zákony ČR, které se „od těchto dokumentů odvíjejí“), nicméně v čl. 1 Etické zásady odst. 1.1. konstatuje, že je „sociální práce založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti“, že „sociální pracovník respektuje právo každého jedince na sebe-realizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých lidí“, že takový pracovník svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi „pomáhá jednotlivcům, jednotlivým skupinám, komunitám a sdružení občanů při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků“.

Na skutečnost, že *Etický kodex sociálních pracovníků v ČR* vychází z Mezinárodního etického kodexu sociální práce, poukazuje i předsedkyně Společnosti sociálních pracovníků v ČR.³⁰

O podpoře lidské důstojnosti a lidských práv a o sociální soudržnosti hovoří rovněž *Doporučení (2001) Rady Evropy o sociálních pracovnících*.³¹

²⁹ Srov. <http://sspcr.unas.cz> [20. 4. 2012]. Byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků dne 19. 5. 2006 a nabyl účinnosti dnem 20. 5. 2006.

³⁰ Srov. Etický kodex je základ při aplikaci metod sociální práce, říká Věra Novotná, <http://socialnirevue.cz> [20. 4. 2012].

³¹ Srov. Doporučení Rec (2001)1 Výboru ministrů členským státům o sociálních pracovnících přijaté dne 17. ledna 2001 na 737. schůzi náměstků ministrů, <http://radaevropy.cz> [18. 4. 2012].

Doporučení se ve své preambuli odvolává kromě jiného na Vídeňskou deklaraci.³² Nyní alespoň načrtneme, že sociální práce je pro ni profesí, která uschopňuje jednotlivé lidi a skupiny k tomu, aby stále více sami určovali svůj život (sebeurčení) a své soužití a zvládali ho v solidárních vztazích (srov. etický a lidskoprávní princip solidarity);

má dále podporovat *osobní a sociální* kompetenci i *sociální* prostředí, a její přístup je celistvý – potřeby jednotlivých lidí, skupin a obcí (státu) se pojmají v celku; zpřístupňuje zdroje a mnohotvárné *sociální* služby (materiální podpora, osobní péče a *sociální* integrace);

rozvíjí a zlepšuje systémy sociální pomoci a přístup k nim;

provádí prevenci a profylaxi k zachování a podpoře humánních a sociálních kompetencí a přispívá k prosazování společenských norem v souladu s uznávanými principy lidsko-právních dokumentů a sociálních chart.

Jeden se signatářů tohoto trojnárodního dokumentu, se jako člen IFSW ve svých *Profesních etických principech Německého profesního svazu pro sociální práci*³³ v preambuli odvolává na příslušný dokument IFSW³⁴ a konstatuje, že bezpodmínečnou a *všeobecnou orientaci pro své jednání* spatřují členové DBSH v *důstojnosti lidské osoby a prostřednictvím solidarity a strukturální spravedlnosti* se zavazují k hodnotám, které zajišťují začlenění osoby do společnosti a její ochranu ve společnosti (viz více sociální spravedlnost).

Usnesení generálního shromáždění Rakouského pracovního svazu diplomovaných sociálních pracovníků (ÖBDS) uvede lapidárně hned v prvním článku svých *Etických standardů-povinností povolání sociálních pracovníků*,³⁵ že jsou sociální pracovníci zavázáni *lidským právům* a že odmítají smlouvy, které lidským právům odporují.

³² Srov. Trinationales Dokument der Berufsverbände DBSH (Deutscher Berufsverband für Soziale Arbeit), NVMW (Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers) und ÖBDS (Österreichischer Berufsverband Diplomierter SozialarbeiterInnen): Wiener Deklaration, <http://www.dbsh.de/html/publikationen.html> [18. 4. 2012]. Jedná se o dokument tří národních profesních svazů sociálních pracovníků: Německa, Holandska a Rakouska vypracovaný pro německy mluvící oblast. Bohužel nenajdeme v dokumentu datum sepsání.

³³ Srov. Berufsethische Prinzipien des DBSH. Beschluss der Bundesmitgliederversammlung vom 21. – 23.11.97 in Göttingen, <http://www.dbsh.de> [19. 4. 2012].

³⁴ Vzhledem k datu přijetí ještě ne na nejnovější definici a dokument, ale na dokument IFSW z r. 1994.

³⁵ Srov. Ethische Standards – Berufspflichten für SozialarbeiterInnen. Generalversammlungsbeschluss des ÖBDS, 17.10.2004 in Salzburg, <http://www.obds.at> [25. 4. 2012].

K tomu všemu ale potřebují mít sociální pracovníci kromě své metodiky, odborných vědomostí, dovedností a zkušeností i *etické nástroje*. Proto se navzájem potřebují *sociální práce* a disciplína *etika*.

1.7 Mravní kompetence

U pojmu mravnosti (ve smyslu *ήθος*) jsme došli k vymezení, že označuje chtění být dobrým, jež se stalo pevným základním postojem a jež si osvojilo bezpodmínečný nárok morality a učinilo jej smyslem veškeré lidské praxe. Nyní můžeme proto říci, že ten/ta, kdo jedná z tohoto základního postoje, vykazuje morální kompetenci. Učinil moralitu principem utváření své vůle a praxe (jednání). Pojem morální kompetence vyjadřuje vhlad a uvážlivost (rozvážnost), rozhodnost a vědomí zodpovědnosti a pomocí něho se zprostředkovává morálka a moralita, resp. vztah morálky a morality. Nestačí proto zvnitřnit bezpochyby nějaký platný kodex (morální ve smyslu morálky, etický ve smyslu kodexu skupiny povolání) a rozšířený hodnotový systém. Jako morální se označí jednání, jež vychází z morality, i když se v nějakém případě taková konkretizace dostane do konfliktu s normami nějaké platné morálky. Morální kompetenci může mít jen někdo ze sebe sama a skrze sebe sama (srov. mravní autonomie). Bude-li jednat morálně ze své morální kompetence, bude způsobilý doložit důvody svého konání/nekonání a hlavní důvod bude spočívat v moralitě. S morální kompetencí se projeví člověk, jenž „*je způsobilý zodpovědět svá rozhodnutí nejen vůči sobě samému, ale i vůči svým bližním. Morální kompetence a zodpovědnost patří neoddělitelně k sobě, jsou oběma stranami jedné svobody, jež se chápe jako svoboda. Tato svoboda není svévolí. Ze svévole (...) ve smyslu vše je dovoleno; děláme, co se nám (z)líbí, vzniká vždy nespravedlnost, utlačování druhých, nesvoboda. Svoboda ve smyslu morality se oproti tomu staví dobrovolně pod povinnost zodpovědnosti a ospravedlnění, protože i ten, kdo má dobrou vůli a morální kompetenci, není prost omylu a viny. Kdo si ale učinil moralitu principem svého jednání, vyjadřuje tím i úmysl učinit struktury svého jednání transparentní, aby dal co nejmenší prostor omylům a vině.*“³⁶

Etika chce přivádět k morální kompetenci a upozorňuje na ni. Je si přitom vědoma života a učení jako procesů možného růstu a zrání a různých situací, v nichž je potřeba morální kompetenci osvědčit. Morální kompetence – „*jako moderní*

³⁶ Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik, s. 45-46.

pojmem ctnosti – v sobě obsahuje sociální zodpovědnost, pokud od každého vyžadovaná schopnost morálně jednat a usuzovat zahrnuje připravenost respektovat v každém lidském protějšku svobodu a před touto svobodou kdykoliv vydat počet ze svého vlastního jednání (...). Člověk je jako jedinec mezi dalšími jedinci ale jen tehdy skutečným člověkem, když se mu daří tak modifikovat své uplatňované nároky s ohledem na uplatňované nároky svých bližních, že neuspokojuje bezohledně své potřeby na úkor druhých, ale stanovuje ve společné praxi s druhými prostory svobody a jejich hranice, které mají každému v kontextu vzájemného uznání umožňovat vést důstojný život a uskutečňovat v něm sebe sama.“³⁷

Morální kompetence se tak týká orientování se i rozhodování, a proto spočívá ve svědomí, v němž může člověk projevit a osvědčit způsobilost „*spojit různé prvky sociálně uložené morálky, důsledků pro individuální život, uznání důstojnosti druhého a zodpovědnosti před Bohem.*“³⁸

1.8 K adjektivům morální, mravní, etické

Ještě nám v houšti pojmů zbývá jen krátce poznamenat, že se výrazy morální/mravní/etické používají většinou jako synonyma. Přesto se doporučuje v oboru etika vyhradit výraz etické pro činnosti disciplíny etika (viz, jak jsme v textu výše srovnávali etické úvahy, které nejsou eo ipso morální, a přesvědčení v oblasti morálky, která potřebují reflexi pomocí etického instrumentária) a morální/mravní pro jednání člověka. Rozlišují se totiž označení morální odůvodnění a etická odůvodnění v rámci pojednání základních forem morální a etické argumentace. Poukazuje se tím na skutečnost a zkušenost, že se v oblasti morálek i etiky vyskytují různé argumentace a metody, pomocí nichž se odůvodňují mravní jednání a úsudky (to spadá pod nadpis morální argumentace a patřily by tam formy: se zřetelem na faktum, pocity, možné následky, morální kodex, morální kompetenci, svědomí) a etické teze o mravních jednáních a úsudcích (to by spadalo pod označení etická argumentace a patřily by sem různé metody).³⁹

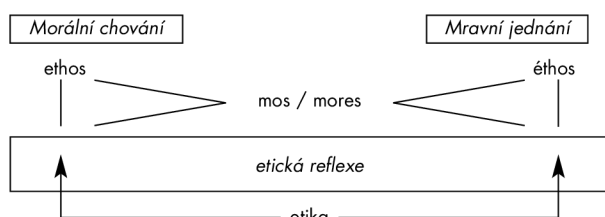
³⁷ Tamtéž, s. 183-184.

³⁸ Mieth Dietmar: Kleine Ethikschule, s. 23.

³⁹ Srov. např. Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik, s. 26-28, 189-237.

1.9 Shrnutí

Při snaze dospět k porozumění a vymezení vědecké disciplíny etiky, a tím k předmětu její reflexe, jsme vyšli ze dvou původních řeckých výrazů, které nás dovedly k rozlišování různých pojmů, v rámci nichž nejde o nějaké školní rozdělování či schéma, ale o příspěvek k porozumění tomu, co je ve hře, když mluvíme o etice jako praktické filosofii. Nyní si odvození a rozlišení relevantních pojmů graficky znázorníme:⁴⁰

Předložené schéma s rekonstrukcí rozlišených a více objasněných pojmů má pomoci určení předmětu etiky. Vidíme, že reflektuje či promýšlí morální chování, přesvědčení a představy v oblasti morálky, étos povolání, napětí vztahu morálky a morality v kontextu lidské praxe a odtud mravní rozhodování, úsudky, postoje, kvalitu osoby, jednání a kompetenci vztahované na individuální i nadindividuální (společenské systémy, mechanismy, instituce – tato část etiky se označuje sociální etikou, potažmo v teologické etice křesťanskou sociální etikou)⁴¹ utváření lidského života a praxe.

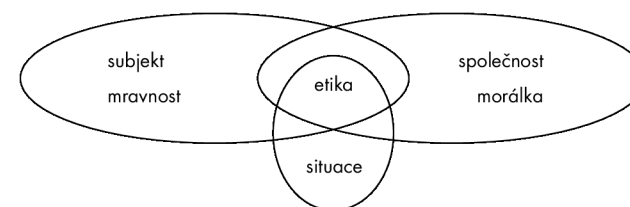
S ohledem na reflexi vztahu morality s morálkami v kontextu lidské praxe a v souvislosti se změnami v morálkách (jsou dějinné vlivem například vědeckého a technického rozvoje, nového porozumění základním normativním pramenům, vlivem

⁴⁰ Srov. Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: G. W. Hunold/ T. Lubach/ A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 32; Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik, s. 27.

⁴¹ Ta není předmětem a zadáním textu této publikace, protože se přednáší jako vlastní obor. Svými tématy jí ale připravuje nástroje pro její činnost a některá zvolená témata do ní přímo spadají (např. lidská práva).

zkušeností bezpráví) najdeme i vymezení etiky jako přemýšlení o „*sporné morálce*“.⁴² V návaznosti na grafické znázornění a jeho rozvedení se určuje etika jako „*vědecká reflexe dobrého a správného usuzování a jednání lidí, mravní kvality osob a vnitřní rozumnosti institucí lidského soužití*“⁴³, jako „*vědecká reflexe morálního chování a mravního jednání z perspektivy toho, co je správné a dobré*“⁴⁴ nebo jako „*teorie morálního soudu/hodnocení a jednání*“.⁴⁵

V linii úvah o morální kompetenci, vztahu morality a morálky v kontextu lidské praxe, individuálního jednání ve společenských souvislostech a v konkrétní situaci s možnými morálními konflikty a s odvoláním na grafické znázornění (viz výše) si můžeme graficky představit ono „centrální napětové pole“:⁴⁶

Etika má samozřejmě své hranice, z nichž lze zmínit například ty, že neučiní sama od sebe nikoho mravním, že musí počítat se slabostí a hranicemi každého člověka, že nepředkládá žádný hotový katalog norem či hodnot nebo koncept platný pro každou situaci a pro celé lidstvo.

Etika sleduje svůj cíl, který je možno potom rozvíjet do jednotlivých cílů:⁴⁷ jde jí o určení mravně dobré a správné lidské praxe, o prokázání morality (toho, co

⁴² Mieth Dietmar: Kleine Ethikschule, s. 24.

⁴³ Mieth Dietmar: Begründungsversuche von Ethik. In: K. laus Demmer / K.-H. Ducke (Hg.), Moraltheologie im Dienst der Kirche. Festschrift für Wilhelm Ernst, Leipzig 1992, s. 37.

⁴⁴ Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: G. W. Hunold/ T. Lubach/ A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 30.

⁴⁵ Ernst Stephan: Grundfragen Theologischer Ethik, s. 12.

⁴⁶ Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: G. W. Hunold/ T. Lubach/ A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 33.

⁴⁷ Srov. Pieper Annemarie: Einführung in die Ethik, s. 182-184; Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: G. W. Hunold/ T. Lubach/ A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 36-38.

je bezpodmínečně závazné) v lidském chtění a jednání. Proto zkoumá podmínky, za nichž lze lidskou praxi považovat za morálně dobrou, přičemž morální jednání (oproti nemorálnímu a morálně nelišnému) vykazuje jako formu lidské praxe, v níž je člověk skutečně člověkem a v níž se naplňuje jeho lidské bytí. Proto chce doprovázet ke kritickému posuzování této praxe a uplatňovaných nároků s ohledem na její morální oprávněnost. Chce odůvodňovat a umožňovat mravně dobrou a správnou lidskou praxi a přivádět ke stále lepší morální kompetenci. Ve své reflexi se zaměřuje na různé tematické oblasti, a sice na mravní jednání, subjekty tohoto jednání a na instituce (uspořádání života), jak může shrnout následná tabulka a její rozvinutí.⁴⁸

Tematické oblasti etické reflexe

	<i>Jednání</i>	<i>Osoba</i>	<i>Instituce</i>
<i>Zájem</i>	mravní usuzování a jednání	mravní bytí a mravní kompetence	mravní praktická rozumnost uspořádání života/institucí
<i>Otázky</i>	Co mám dělat? Jak jedním správně?	Jak se může můj život vydařit?	Co je třeba zachovat, rozvinout, změnit?
<i>Vztah</i>	co se požaduje (Sollen)	co se umožňuje a může (Können)	co se smí (Dürfen)

Etická reflexe morálního *chování a mravního jednání lidí* usiluje o nalezení a odůvodnění toho, co je správné. Hledá proto kritéria a argumenty, které označují určité jednání jako mravně správné jednání. Základní otázky této reflexe tedy zní: „*Co mám konat?*“ „*Proč to mám konat?*“

Etická reflexe se dále vztahuje na *konkrétní subjekty jednání, jednající osoby* a sleduje jejich mravní kvalitu a kompetenci. Přitom se ukazuje, že lidé sice často poznávají to, co je dobré a správné, ale nejsou mnohdy schopni to poznané konat. Pro mravní jednání je proto vedle odůvodnění toho, co je správné, také důležité,

že někdo individuálně *může, umí a chce*. Etika proto podporuje proces, aby se člověk stával *mravním člověkem*, tzn. že podporuje individuální vhled a vědomí odpovědnosti. Základní otázky této reflexe znějí: „*Jak se může život vydařit?*“ „*Jak mohu být tím, jenž by rád žil a jednal zodpovědně?*“

Etika reflektuje i nadindividuální *struktury, instituce, mechanismy*. Ptá se z toho důvodu na mravní rozum společenských zařízení a institucí, jež předepisují to, co člověk smí – nakolik vytvářejí podmínky, které mravní jednání umožňují, podporují, nebo mu zabraňují. Etika se proto zabývá odhalováním a popisem struktur a procesů, v nichž se mravní jednání uskutečňuje. Její základní otázky v tomto případě jsou: „*Co se umožňuje prostřednictvím institučních směrnic?*“ „*Co je třeba na těchto směrnících zachovat, rozvinout, nebo změnit?*“

Etika jako disciplína se nepovažuje za původní zdroj či pramen mravního poznání a orientace pro jednání. Zdrojem či pramenem mravního poznání jsou lidské zkušenosti (se sebou, s druhými a soužitím, s Bohem, pojetím smyslu života a vlastního pojetí a určení člověka...).

Důležitým výstupem pro nás bude, že pojem etika nebudeme zaměňovat s pojmem morálky, mravnosti, morality ani étosu. Etikou budeme rozumět *vědeckou disciplínu praktické filosofie, jež se systematicky a metodicky zabývá individuální i společnou lidskou praxí z hlediska morální kvality (to je potřeba při vymezování zdůrazňovat, protože chováním, jednáním či lidskou praxí se zabývají i jiné disciplíny ze svého specifického hlediska), kterou označuje moralitou (mravní autonomie, lidská důstojnost a z ní vycházející základní lidská práva) a pomocí níž posuzuje různé uplatňované nároky na to, co je, není či se má považovat za morální. Chce přivádět k mravní kompetenci, umožňovat a podporovat ji. Zaměřuje se přitom na mravně dobré a správné lidské jednání, na mravní kvalitu individuálních aktérů i na struktury a instituce, které přesahují individuální a meziosobní vztahy.*

Odtud se můžeme vydat k přiblížení teologické etiky.

⁴⁸ Lubach Thomas: Zugänge. Grundaspekte der ethischen Reflexion. In: G. W. Hunold/ T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 37-38.

1.10 Teologická etika

Již z výrazů v názvu je zřejmé, že se bude jednat o etiku, jež má něco do činění s teologickými obsahy a zkušenostmi. Zatím jsme načrtli pojetí etiky a nyní půjde o to vystihnout ono specifikum spojené s výrazem teologická s tím, že jsme se v úvodu této kapitoly přiznali k tomu, že se bude jednat o východiska a kontext křesťanského poselství a jeho reflexe a prožívání, kde dostanou postavení hlavních normativních pramenů biblická svědectví a zprávy. Pojmenování taky podporuje ekumenické spolupůsobení tohoto oboru a jeho aktérů i otevřenost mezináboženskému dialogu (viz a srov. dále téma Prohlášení ke Světovému étosu) při snaze přispívat plně zdařilému lidskému životu a humánní praxi v pluralitní společnosti a globálním světě. Důležitým tématem a úkolem základní (fundamentální) teologické etiky bude proto význam křesťanského poselství a víry pro etickou reflexi a mravní jednání a mravní utváření lidské praxe.

1.10.1 Vymezení pojmu-oboru

Název rovněž upozorňuje na to, že dochází ke specifikaci etiky a že se teologická etika nechápe jako speciální oblast v celku teologie nebo její speciální výraz (v tomto chápání se někde setkáme s pojmem morální teologie). Teologická etika je proto (zatím takto stručně) etická reflexe, která pracuje na základě křesťanského poselství a křesťanské biblicky založené víry.⁴⁹

Teologická etika se proto nechápe jako zvláštní případ etické reflexe, ale vychází z lidské praxe a jejího etického i morálního posouzení a snaží se k tomu přispět ze své křesťanské perspektivy, což se často vyjadřuje slovy „*ve světle evangelia*“ nebo „*v horizontu křesťanské víry*“. Taková sdělení potřebují dále rozvíjet a objasňovat. V návaznosti na vymezení etiky se setkáme s přiblížením, že je teologická etika vědeckou reflexí morálně-mravních posouzení a jednání člověka v horizontu křesťanské víry a že spojuje otázku smyslu jednání, mravního požadavku a základních podmínek vědecké reflexe s horizontem křesťanské víry a života. My se jen již odvoláme na naše výše shrnující vymezení a připojíme k němu specifický křesťanský pohled, který vychází z evangelia.

Teologická etika (dále jen TE) usiluje o to zprostředkovat své přístupy a výstupy i lidem, kteří se nehlásí ke křesťanské víře, a vést s nimi dialog. Někdy se

⁴⁹ Srov. např. Ernst Stephan: Grundfragen Theologischer Ethik, s. 16.

proto označuje jako disciplína mostů. Důležitá bude tato role s ohledem na pracovníky různých profesí, kteří sami nevyznávají a nesdílejí křesťanské základy a měřítká, nicméně se v kontextu pluralitní společnosti a právního státu setkávají se svými adresáty pomoci, kteří je naopak vyznávají a sdílejí, a jsou taky vázáni i svými etickými kodexy, což od nich všechno vyžaduje porozumění těmto adresátům pomoci a v případě potřeby relevantní odpovědi na jejich otázky či pomoc zprostředkování nějakého kontaktu.

1.10.2 Určité dělení

Dle svých hlavních oblastí (předmětu), k nimž se vztahuje, se TE rozděluje na dva velké celky *fundamentální* (obecná) TE a *speciální* (aplikovaná) TE. První můžeme popsat tím, že se zabývá základy (např. tématy: svědomí, základní pojmy etiky, morálka, mravnost, moralita, étos), snaží se odůvodňovat morální posouzení a jednání. Prostřednictvím otázek „*co mám konat*“ a „*proč mám závazek vůbec něco konat či nekonat*“ zkoumá platné normy a nabízí podmínky pro odůvodnění a platnost morálních vět. Hledí na člověka jako na mravní subjekt (ptá se na předpoklady, možnosti a hranice mravního jednání) a zohledňuje jeho otázky, jak se může jeho život plně zdařit.

Druhá jmenovaná na ní staví a jde jí o konkrétní mravní praxi a její posuzování. Otázkou zde bude „*jak se mám rozhodovat a jak mám jednat v konkrétním případě a konkrétní situaci*.“ Zabývá se konkrétními fenomény, oblastmi lidské praxe a problémy. Snaží se přispět k odpovědím na otázku, co znamená v dané situaci lidsky smysluplně a mravně zodpovědně jednat. Vystane nám stěžejní otázka po smysluplném utváření konkrétního lidského života a lidsky důstojném utváření lidské praxe.

Speciální (aplikovaná) TE se dále rozvětví na *individuální* a *sociální*. V *individuální* TE je zájem upřen na témata, která se dotýkají mravního subjektu jako takového ve vztahu k němu samému (proto např. téma celistvé pojetí člověka, láska k sobě), k druhým (např. láska k bližnímu), v problematice vztahů (např. etika partnerských vztahů a v rámci ní téma lidské sexuality) a v biomedicínskoetických diskusích (např. morálně právní status embrya, problematika potratů, výzkumu na kmenových embryonálních buňkách, eutanázie, asistovaného suicida). Zvolená témata této publikace budou odrážet nastíněné dělení.

Sociální TE se zabývá morální kvalitou podmínek a problémů lidského života a praxe v rámci nadindividuálních struktur, institucí či sociálních útvarů (např. té-

mata politika, hospodářství, kultura). Při rozlišení nesmíme zapomínat na vzájemnou propojenost a odkázanost oblastí TE. Subjekt jednání ve všech souvislostech jeho života utvářejí i určují individuální podmínky a společenské kontexty.⁵⁰

1.10.3 Proprium

TE přináší do etické reflexe nárok a zkušenosti křesťanské víry. Tím, co je specifické, jedinečné v případě TE, označujeme propriem, jež spočívá v *rozhodnutí pro osobu Ježíše Krista* a z toho vyplývající rozhodnutí pro určité porozumění člověku (idea člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobnosti, lidská důstojnost, rovnost, jedinečnost každého), pro určitý horizont smyslu (Bůh jako stvořitel a spasitel volá člověka k zodpovědnosti za utváření svého života i světa a různých světů v něm; Bůh je garantem smyslu individuálního lidského života i lidského bytí vůbec). V TE se začlení interpretace člověka, lidského bytí a jednání do celkového pohledu na člověka, Boha a svět (onen horizont smyslu). Z takové charakteristiky vyplývá praxe, jež zahrne solidaritu, pomoc utlačovaným a slabým, respekt, ochranu a zajištění lidské důstojnosti, nasazení za spravedlnost apod. Všim tím se táhne základní nit příkazání lásky k Bohu, k sobě a k bližnímu. Být křesťanem umožňuje a nabízí autentický etický model. TE by ráda umožňovala a podporovala mravní rozhodnutí a z něj vycházející jednání. Zastává pořadí, v němž je nejprve umožnění či možnost takových rozhodování, postojů a jednání a následně požadavek („*Können*“ a pak „*Sollen*“). Proto TE zohledňuje to, „*co jsou lidé schopni konat, posiluje cestu etického přemýšlení a motivuje k mravnímu jednání z perspektivy víry*“.⁵¹

Pojme-li někdo etiku jako „*kritickou reflexi našich představ o dobrém a správném jednání nebo teorii vedení či způsobu lidského života*“, vymezí TE s rozšířením o „*pod nárokem evangelia*“. TE se bude dotazovat v tomto smyslu na dobrý život a správné jednání v perspektivě křesťanské víry a promýšlet důsledky pro život a jednání, které „*plynou z toho, když se otázka po posledním cíli lidského života*

⁵⁰ Srov. Hunold Gerfried W. / Thomas Laubach / Andreas Greis: Annäherungen. Zum Selbstverständnis Theologischer Ethik. In: G. W. Hunold/T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 6-8; Greis Andreas / Thomas Laubach: Handeln. Auslegungsperspektive theologischethischer Reflexion. In: G. W. Hunold/T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 85-86.

⁵¹ Greis Andreas / Thomas Laubach: Handeln. Auslegungsperspektive theologischethischer Reflexion. In: G. W. Hunold/T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 82-86.

*a jednání zodpoví ve světle představy o lidském naplnění (výsledném dokonání), jež je převzata z biblického zjevení“.*⁵²

1.11 Role křesťanské víry v teologickoetické reflexi a pro křesťanskou mravnost

Již z předchozích řádků bylo zřejmé, že má křesťanská víra stěžejní funkci či roli pro křesťanskou mravnost, konkrétní mravní praxi i teologickoetickou reflexi. Považujeme ji za integrální součást úsilí o mravní kompetenci daného subjektu jednání.

Nyní půjde o to načrtnout roli křesťanské víry v teologickoetických reflexích, které se snaží ozřejmit skutečný smysl způsobů lidského jednání. Pro toho, kdo se osobně rozhodl pro Ježíše Krista a jeho cestu, má křesťanská víra existenciální význam, který se týká uskutečňování celku individuálního i společného života. Živým Bohem oplodněné srdce se pak rádo spojí s praktickým rozumem v teologickoetické reflexi, aby dospělo k určitým postojům, hodnocením a jednání. Záleží na tom, jak rozumíme křesťanské víře, protože toto porozumění bude mít důsledky pro jednání i teologickoetickou reflexi, v níž jí bude patřit hlavní perspektiva. Základní význam pro křesťanskou víru má cesta Ježíše Krista a svědectví o ní. Odrazí se v jednání jednotlivého křesťana i v hledání a stanovování toho, co lze považovat za dobrou a správnou lidskou praxi.

1.11.1 Význam křesťanské víry pro křesťanskou mravnost

Působení Ježíše z Nazaretu bylo ukotveno v hlubokém osobním vztahu spojením a sjednocením s Bohem, kterého oslovoval „*Otče*“, v důvěře k Němu a zkušenosti s Jeho intenzivní blízkostí. Vzpomeňme jen, že se před důležitými setkáními, procesy uzdravení a péči o nemocné a vyloučené objevuje v evangeliích symbolika hory (žhavé Boží přítomnosti) nebo se hovoří o tom, že se Ježíš odebral do ústraní, aby se setkal se svým Bohem a komunikoval s Ním (aby se tedy modlil). Nakonec do literárního středu Ježíšovy horské řeči (nazývané taky Magna Charta křesťanské mravnosti či étosu) je umístěna modlitba Páně. Nechceme tím nyní jen upozornit na vztah modlitby a křesťanské mravnosti či se dotknout obecnějšího rámce vztahu křesťanské spirituality a mravnosti. Rádi bychom zdůraznili, že Ježíšovo jednání a učení odtud vycházelo a bylo tím nesené. Je-li Ježíš z Nazaretu pokládán křesťany

⁵² Schockenhoff Eberhard: Grundlegung der Ethik. Ein theologischer Entwurf, s. 19-20.

za hlavní vzor a model života, který se snaží následovat, pak to bude platit i pro mravní praxi a teologickoetickou reflexi.

Téma svobody má své důležité postavení pro křesťanskou mravnost a teologickoetickou reflexi. Můžeme to doložit například biblickým vyznáním: „*Ve svobodě, k níž vás Kristus osvobodil, stůjte pevně a nenechte se podrobit pod jeho otroctví (...)* Byli jste povoláni do svobody (...) skrze lásku služte jedni druhým. Neboť celý Zákon je naplněn v jednom slovu: *Budeš milovat svého bližního jako sebe sama*“ (Gal 5,1.13-14). Proto mluvíme o osvobození, darované či získané svobodě nebo o osvobození ke svobodě (viz a srov. taky dále Dekalog). Osvobozující síla víry spočívá v tom, že je člověk nezávisle na svých kvalitách, výkonech, dobrých skutcích a vině bez podmínek přijat a milován Bohem (viz a srov. dále ideu člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobnosti a interpretovaného a obnoveného Ježíšem Kristem). Víra v dobrou zprávu Ježíše Krista, resp. v Něho vysvobozuje ze základní situace nesvobody a útisku moci hříchu a posledního slova smrti, umožňuje překonávat strach a svévoli, uschopňuje ke konání dobra a smířenému životu s Bohem, se sebou a s bližními. Na tomto základě může někdo prožít vnitřní proměnu, změnit smýšlení, pohled na sebe, druhé, svět, smysl života a na Boha, své jednání (prožít a prožívat dále to, čemu říkáme metanoia), mít odvahu upřímně přiznat selhání, smířit se s Bohem, se sebou a s druhým (myšleno z jeho strany), čerpat důvěru a naději, že bude stále v jeho životě a ve světě Bůh skrze Ježíše Krista působit. Obsahem dobrého poselství Ježíše Krista (evangelia) je nejprve příchod, náklonnost a nabídka ze strany Boha k člověku (srov. Mk 1,15) a na základě toho až následně výzva ke změně lidské praxe.

Ježíš z Nazaretu svým působením (zejména odpuštěním hříchů) zpochybnil odkázanost těchto lidí na praktiky kultu a předpisy náboženské morálky jako prostředky spásy. Dostal se tím do konfliktu s představiteli náboženství, kteří ho nakonec nechali popravit. On přesto zůstal věrný Bohu a poselství záchrany pro člověka. Bůh měl nakonec poslední slovo a plně jej rehabilitoval (tzn. i jeho cestu pojetí Boha, člověka, víry, spásy, absolutního smyslu života) a přijal k sobě (vzkřísil z mrtvých), takže se s Ním pak mohou v dějinách setkávat lidé jako s živým. Prostřednictvím přijetí osoby Ježíše Krista a jeho cesty se člověk může napojit na Boží život a je před Bohem ospravedlněn. Hluboká proměna nitra člověka a jeho života s sebou přináší hledání, umožnění a naplňování odpovídajících postojů a jednání mravně dobré a správné lidské praxe.

Dle křesťanského poselství se člověku nabízí bezpodmínečně spolehlivý základ života a jednání (srov. Lk 6,46-48: „*Každý, jenž ke mně přichází a naslouchá mým slovům a uskutečňuje je /.../ ten položil fundament...*“), které člověka změní a mění dále jeho i jeho postoje a jednání.⁵³

Jednu ze stěžejních zkušeností a obsahů křesťanské víry vystihuje pojem zjevení (sebesdělení) Boha. Ježíš Kristus jako vrcholné nepřekonatelné sebesdělení Boha člověku otevřel možnost živého společenství člověka s Bohem, účast na Božím životě a na vztahu lásky mezi Ním a Ježíšem Kristem. Zve k bezpodmínečné a spolehlivé lásce, přijetí a nesení jako k existenciální jistotě víry. Víra vystupuje jako odpověď důvěry, která zahrnuje celou a celkovou existenci a lidskou praxi člověka. Nabízí se porozumění člověka sobě samému a celému životu, nový základ života, který mu umožňuje, aby člověk nejednal egoisticky a nešlo mu jen o sebe, překonával strachy spojené s vědomím a zkušeností vlastní konečnosti, zranitelnosti a smrtelnosti, ale naplňoval etický rozměr. Má motivaci a impulz se postavit vůči nárokům praktického rozumu a uskutečňovat ve svém životě to, co na základě zkušenosti a obsahů své víry a činnosti praktického rozumu poznal jako mravně dobré a správné. Přes všechnu zranitelnost, slabost, bezpráví, konečnost, utrpení a smrtelnost nemá toto poslední slovo v životě člověka. Proto se vychází z pojetí, že Boží sebesdělení člověku neodůvodňuje etický požadavek, ale osvobozuje k tomu, aby mu smýšlení a jednání odpovídalo. Boží sebesdělení nesdílí konkrétní normy mravního jednání či morálky, které by nemohli lidé jinak principiálně poznat a odůvodnit. Pořád platí, že poznání a odůvodnění morálních norem je věcí zkušeností a praktického rozumu. Etický požadavek (viz a srov. dále např. některá slova Dekalogu o nezabíjení, nevydávání křivého svědectví apod.) je už v Božím sebesdělení předpokládán jako platný a odůvodněný a je do něho pak integrován. Boží sebesdělení etický požadavek teprve nezakládá, ale „*navazuje na něj a otevírá člověku s ohledem na tento požadavek cestu, jak ho může i chtít a naplňovat (...)* Ze strany teologické etiky se musí tento etický požadavek, na který víra navazuje, prokázat jako univerzálně a objektivně platný nárok.“⁵⁴

Přes porozumění takovému pojetí a souhlas s ním je otázkou, zda platí i v případě slova Dekalogu o zákazu mít jiného bohy a dělat si jejich vyobrazení. Jestli

⁵³ Srov. tamtéž, s. 302-313, 327.

⁵⁴ Tamtéž, s. 22-23.

právě z Božího sebesdělení a sebezpředstavení v události exodu (vyvedení z otroctví do svobody) není založen a odůvodněn etický nárok, který slouží k uchování a osvědčení získané svobody, zůstat Mu věrný a vděčný a nejít „pod svůj obraz a podobnost“, když si postavím někoho či něco jiného na pozici Boha. Stejně tak je dle nás možno uvažovat ve vztahu k události Ježíše Krista, resp. vrcholného Božího sebesdělení člověku v Ježíši Kristu, jenž je z křesťanského pohledu pokládán za interpretaci Boha, cestu spásy a vzor dobrého, plně zdařilého lidského života. Jestli takový Boží příklon a vstup nabídky vztahu lásky a důvěry a věčného života není již výzvou, jež v sobě nese etický nárok a která jej tedy zakládá a odůvodňuje. Jestli onen specifický etický nárok nespočívá v očekávané odpovědi, která má důsledky pro lidský život. Nemyslíme tím, že by z něj hned bez další reflexe praktického rozumu vyšly konkrétní morální normy.

Biblická svědectví o Božím sebesdělení poukazují na vnitřní jednotu víry a života, poznání a jednání. Biblické pojetí představuje víru ve spojení s odpovídající formou či způsobem života a ve spojení se společnou praxí Božího lidu. Výklad základních normativních textů pro TE, totiž biblických svědectví, umožňuje interpretovat vlastní život a lidské bytí vůbec z hlediska nároku Božího sebesdělení. Biblické texty rovněž ukazují, ke kterým způsobům dobrého a správného života došli bibličtí autoři na základě své víry a vyrovnávání se s okolním světem. TE se zajímá o to, jakou závaznost mají dané náhledy a zkušenosti pro současná témata, problémy či konflikty. Proto využívá poznatky biblické exegeze a usiluje o hermeneutický proces (tvůrčí proces přenosu, porozumění a aktualizace) podle modelu „*analogické imaginace*“ (tzn. ve stejném stylu a stejně tak tvořivě jako bibličtí autoři).⁵⁵

Je snad patrné, že křesťanská mravnost nespočívá v předložených příkazech a zákazech, které má někdo dodržovat, když se hlásí k víře a nařizuje mu je nějaká autorita. Na prvním místě je vždy obsah evangelia a z přijetí mohou vyrůstat postoje a jednání, které odpovídají Boží sféře života a vládnutí a znamenají pro člověka vést dobrý život před Bohem a mít otevřenu i absolutní budoucnost. Vysvítá tak základní vzorec křesťanské mravnosti, která má oprávnění se nazývat křesťanskou. Pro své vědomé rozhodnutí a jednání má jednotlivý křesťan/ka k dispozici osvědčené postojové vzorce i způsoby jednání, které jiní svědkové této cesty a jejich společenství (zejména bibličtí

svědkové) dle svých zkušeností a reflexí poznali jako skutečně humánní (být skutečně člověkem, výraz lidství, lidskosti) a k nimž zvou i ostatní spoluobčany.

1.11.2 Role křesťanské víry v teologickoetické reflexi

Ježíšovo svědectví a zpráva o prolomené bezprostřední Boží blízkosti a vládnutí (o Božím království) zve člověka k tomu, aby se napojil na tento Boží život a žil z něho. Takové napojení s důvěrou, určitými obsahy víry a zkušeností se projeví a má projevit ve smýšlení, postojích a utváření lidské praxe. V tomto smyslu se stává Ježíšovo poselství o Božím království měřítkem křesťanské praxe. Ježíšova cesta nepředkládá systém morálky s regulemi pro chování v každém případě a situaci. Změna otázky „Kdo je můj bližní“ v ústech zákoníka do Ježíšovy otázky „Kdo se stal bližním“ nebo přeneseně „Komu mohu být bližním“ v podobnosti o milosrdném Samařanovi nám později potvrdí a rozvine tuto tezi.

Poselství Ježíše z Nazaretu a jeho cesta a jeho stále působení mají rozhodující význam pro mravní praxi a teologickoetickou reflexi, jak můžeme spíše ve stylu shrnutí dokreslit na těchto aspektech:⁵⁶

Ježíšovskému přístupu jde více o jednající osobu než o jednotlivé jednání s jeho následky. Povzbuzuje a vybízí k metanoia (ke změně smýšlení, jednání, nitra člověka, k novému pohledu na víru v Boha, smysl života, k postavení života na nový základ), aby se na základě napojení na Boží život a důvěru v Něj otevřely nové možnosti, jak dobře a správně jednat. Nejprve dochází k umožnění s uschopněním a z toho k požadavku. Ježíšova praxe života se považuje za model plně zdařilého dobrého lidského bytí a představuje orientaci pro křesťany. Takový model mravní praxe nabízí podněty a pomoc pro řešení konkrétních problémů a reflexi různých fenoménů. Otevírá se rovněž perspektiva smyslu. Úsilí uskutečňovat Boží vládnutí (království) se může stát životním obsahem křesťana, který mu uděluje smysl. Otázka po smyslu je kladena i etické a teologickoetické reflexi. Ta je tím dotazována i na cíle, stěžejní ideje, principy a kritéria.

Význam Ježíšova poselství a praxe pro teologickoetickou reflexi spojuje proto umožnění a požadavek (dar a úkol, indikativ a imperativ), modelový příklad jednání a otevření perspektivy smyslu.

⁵⁵ Srov. Schockenhoff Eberhard: Grundlegung der Ethik. Ein theologischer Entwurf, s. 35-37.

⁵⁶ Srov. Pindl Michael: Glaube. Leitperspektive theologisch-ethischer Reflexion. In: G. W. Hunold/T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 60-64.

Hledá-li někdo smysluplné způsoby lidského jednání v tomto kontextu, může využít křesťanskou víru ve smyslu vztahu důvěry (s tím souvisí i sebedůvěra, důvěra ve smysluplnost bytí, a proto například zkušenosti s bazální důvěrou ve vlastním raném dětství), spojení a sjednocování s Bohem skrze Ježíše Krista, zkušenosti a vědomostí (jako teologická reflexe zkušeností a obsahů víry; např. idea člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobnosti, lidská důstojnost) a může využít teologickoetické reflexe, v níž se křesťanská víra uplatní. Křesťanská víra motivuje k teologickoetické reflexi osobních, meziosobních i společenských mravních témat či konfliktů a motivuje k mravnému jednání. Další zkušenosti víry prohlubují proces teologickoetické reflexe, mohou měnit, rozšiřovat a prohlubovat mravní kompetenci v jejím procesu zrání.

Křesťanská víra je tedy integrována do teologickoetické reflexe a sama v této reflexi může a má s hrávat *rolí integrace* různých jiných pojetí či zkušeností dobré a správné lidské praxe, které z křesťanské víry nepocházejí a které ale mohou přispět k osvědčení křesťanské existence i k humánnímu utváření lidského soužití (řekněme ve smyslu biblického „cokoli je dobré a čestné, toho se držte“; srov. služba lidem v nouzi, lidská práva; proto vede teologická etika nejprve dialog s dalšími vědami a etickými přístupy a naslouchá a směřuje k interdisciplinárnímu zvládnání a řešení záležitostí). Autonomní mravnost je začleněna do úplnějšího cílového zaměření a směřování života.

Křesťanská víra v teologickoetické reflexi pomáhá *kriticky rozlišovat* přesvědčení, názory, motivy, struktury, společenské či církevní poměry, které jsou v rozporu s lidsky důstojným utvářením lidské praxe, s evangeliem a mají vliv na zacházení s lidským životem a na jednotlivé jednání. Rozlišování a kritika probíhá na základě křesťanského horizontu smyslu lidské praxe a bytí a zaměřuje se zejména na různé redukce pojetí člověka, snahy si jej podmanit a ovládat jej. Bude upozorňovat na utlačování, diskriminaci, špatný vývoj a problematiku rozhodnutí. Bude se bránit činění z něčeho nebo někoho Boha, resp. dávat tomu místo a postavení, které patří pouze Stvořiteli, aby se zachovala a naopak nesnižovala důstojnost a svoboda člověka.

Křesťanská víra dále *stimuluje* a vybízí k dobré a správné lidské praxi, nabízí přitom impulzy pro utváření života a poukazuje na absolutní cíl či vyústění či dokonání lidského života. Křesťanská víra, resp. její svědkové budou stále znovu připomínat a uplatňovat hlavní etická měřítka (např. důstojnost každého člověka

a naplňování z ní vycházejících oprávněných morálních i právních základních lidských práv) a poukazovat na související aktuální i jiné zkušenosti v dějinách. Bude proto na základě očekávané Boží budoucnosti a normativně kritickým principu lidské důstojnosti volat po rozvoji humánnějších (sociálních) poměrů. Motivuje na základě praxe k etické reflexi, protože kompletně pohlíží na člověka, situace a rozhodování. Motivuje zároveň k tomu, aby se náhledy a poznatky v praxi realizovaly a aby se rozvíjel individuální étos. Křesťanská víra může tedy motivovat k mravnímu jednání, orientovat ho a orientovat v něm a korigovat jej.

Křesťanská víra vnáší určitý pohled na člověka (obraz či pojetí člověka), na svět, na předpoklady, za nichž se může lidský život plně zdařit.⁵⁷

Boží příklon a zásah skrze Ježíše Krista zakládají a umožňují vpravdě křesťanskou mravnost jako důsledek a imperativ. V tom zaznívá základní vzorec křesťanské biblicky ukotvené mravnosti.

Osobní rozhodnutí pro Ježíše Krista má svůj mravní rozměr. Vědomé uskutečňování Jeho cesty, jeho pohledu na život, ale také na různé události, situace a projevy v něm, na lidskou praxi, dovoluje mluvit o křesťanské mravnosti. Různé postoje, jednání a normativní ustanovení, která najdeme v Bibli i dále v dějinách jejich křesťanského výkladu a (věrné biblickému poselství i v rozporu s ním) v individuálním i společném praktikování (církevní morálky) označíme jako křesťanský étos.

TE jde o interpretaci křesťanské mravnosti, morálky a étosu. Moralita je dána propriem TE i křesťanského poselství. Snaží se křesťanskou mravnost konkretizovat s ohledem na etická témata současnosti a pomocí vhodných argumentačních nástrojů a svědectví jí zajišťovat místo a přínos v humánním utváření života společnosti a světa. Posledně jmenovaný úkol vyžaduje způsobilosti neteologické argumentace prostřednictvím tzv. *topoi* (pevná výrazová ustálená měřítka, která jsou známá a závazná pro všechny), z nichž si můžeme uvést a později více probrat lidsko-právní princip lidské důstojnosti a z ní vycházející základní lidská práva. TE má proto umět porozumět a interpretovat, odůvodňovat i argumentovat. Touto

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 52-60, 64; Ernst Stephan: Grundfragen Theologischer Ethik, s. 330-331; Hunold Gerfried W. / Thomas Laubach / Andreas Greis: Annäherungen. Zum Selbstverständnis Theologischer Ethik. In: G. W. Hunold/T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 2; Greis Andreas / Thomas Laubach: Handeln. Auslegungsperspektive theologischer Reflexion. In: G. W. Hunold/T. Lubach/A. Greis (Hrsg.), Theologische Ethik. Ein Werkbuch, s. 84-85.

cestou může i přiblížit křesťanskou mravnost a étos. Má stát pevně na svém propriu a být mu bez ředění věrná, a na základě toho a proto být způsobilá interpretovat a prostředkovat s ním spojenou mravní orientaci, směřování a utváření života a lidské praxe.⁵⁸

⁵⁸ Srov. Fischer Johannes: Theologische Ethik. Grundwissen und Orientierung, Stuttgart: Kohlhammer, 2002, s. 45-49.

Základné etické pojmy a princípy

Potrebujeme etiku?

- V bežnom živote robíme veľa rozhodnutí
- Naše rozhodnutia ovplyvňujú životy iných ľudí
- **Morálne pravidlá** nás učia žiť v pokoji a harmónii s inými ľuďmi – sú ako dobré dopravné predpisy, ktoré pomáhajú, aby naša cesta životom bola bezpečná pre nás i ostatných ľudí
- Morálne pravidlá môžeme skúmať, polemizovať, nesúhlasit' s nimi, testovať ich
- Múdri nemusia všetko overovať na vlastnej koži, učia sa aj zo skúsenosti iných

Morálka je sústava hodnôt a pravidiel ľudského jednania

Etika je filozofická disciplína, ktorá tieto hodnoty a pravidlá skúma

ETIKA je filozofická náuka o mravnosti

- ✓ rieši otázky o podstate a konaní mravného dobra (resp. zla), a to z hľadiska jednotlivého človeka ako aj ľudskej spoločnosti
- ✓ je to interdisciplinárna filozofická náuka

Etika je zvlášť dôležitá v pomáhajúcich profesiách. Klient (pacient) je ľudská bytosť s jedinečnou hodnotou a ľudskou dôstojnosťou. Klient v kríze je v pozícii slabšieho, závislejšieho oproti sociálnemu pracovníkovi. Dotyk profesionála môže pomáhať, hojiť rany, ale i ublížiť.

Etika - rozdelenie podľa prístupu:

- **Deskriptívna etika** - popis a hodnotenie praktického správania sa ľudí v danom prostredí, v sociálnej, etnickej atď. skupine s prihliadaním na konkrétnu situáciu ich života (ekonomickú, sociálnu, historickú, náboženskú)
- **Normatívna etika** - súbor pravidiel (noriem) a teórií o hodnotení ľudského správania.

S ich pomocou hodnotíme a zatried'ujeme konané skutky a správanie ľudí na eticky správne a nesprávne.

Etika – rozdelenie vo vzťahu k náboženským tradíciám:

- **Laická etika** vychádza zásadne z prameňov prirodzeného poznania (etické postoje jednotlivca i spoločnosti voči sebe samému, voči rodine, národu, svetu, prírode, kozmu).
- **Teologická etika** sa odvoláva popri prirodzenom poznaní i na poznanie nadprirodzené (zjavenie).

Etika v praxi

- **Aplikovaná etika** – konkrétne situácie v praxi, v rôznych oblastiach života
- **Profesionálna etika** sa zaoberá etickou problematikou špecifickou pre dané povolanie, odbor, špecializáciu.
 - medicínska etika, etika v sociálnej práci, etika v ošetrovatel'stve

Predmet etiky

- skúmanie a hodnotenie činnosti človeka, či koná morálne dobro alebo morálne zlo

- **Morálne dobro** je vedomé a dobrovoľné konanie, ktoré podporuje pozitívne vývoj človeka a funkciu ľudskej spoločnosti. Je to jednanie, ktoré je v súlade so svedomím.
- **Morálne zlo** je vedomé a dobrovoľné konanie v opačnom zmysle, najčastejšie v dôsledku nedostatočného cítenia morálnej zodpovednosti, záväznosti a spravodlivosti.

Kritérium etiky

- **prirodzený mravný zákon** daný človeku v jeho prirodzenosti a prostredníctvom rodičov (uznáva ho laická i teologická etika)
- **nadprirodzený mravný zákon** daný Stvoriteľom (Vyššou mocou), s transcendentným pôvodom a zdôvodnením (teologická etika)

Morálne normy ľudskej spoločnosti sa premietajú do dokumentov:

- medzinárodné deklarácie a dohovory
- etické kódexy
- právne normy – zákony jednotlivých štátov

Základné dokumenty

- r. 1946 **Norimberský kódex** –vymedzuje podmienky a etické princípy realizovania biomedicínskeho výskumu s účasťou ľudských subjektov.
- r. 1948 –**Všeobecná deklarácia ľudských práv** (Valné zhromaždenie OSN)
 - uznanie prirodzenej dôstojnosti, rovnakých a nezrušiteľných práv všetkých ľudí je základom slobody, spravodlivosti a mieru vo svete
 - každý má právo žiť v slobode a osobnej bezpečnosti
- r. 1966 (účinnosť v ČSSR od r. 1976):
- **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach**
- **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach**

Základné ľudské práva (politické a občianske)

- tieto sú neodňateľné, musí ich zabezpečiť každá krajina každému človeku
- ✓ Právo na život, slobodu, bezpečnosť
- ✓ Zákaz mučenia, ponižujúceho zaobchádzania
- ✓ Zákaz otroctva
- ✓ Ochrana pred diskrimináciou
- ✓ Ochrana práv
- ✓ Prezumpcia neviny, právo na spravodlivý proces
- ✓ Sloboda pohybu
- ✓ Sloboda myslenia, svedomia náboženstva
- ✓ Právo uzavrieť manželstvo, založiť si rodinu
- ✓ Právo na vlastný majetok
- ✓ Sloboda presvedčenia a prejavu, sloboda pokojného zhromažďovania
- ✓ Participácia na vláde

Hospodárske, sociálne a kultúrne práva

- krajiny ich zabezpečujú podľa vlastných, najmä ekonomických, možností
 - Právo na prácu
 - Právo na spravodlivú mzdu
 - Právo na sociálne zabezpečenie
 - Osobitná ochrana materstva, rodiny, detí
 - Právo na primeranú životnú úroveň
 - Právo na ochranu zdravia
 - Právo na vzdelanie

Tri typy etiky

Povedali sme, že etika je štúdium toho, ako sa dostaneme od dát - faktov k našim morálnym rozhodnutiam. Existujú v skutočnosti iba tri spôsoby, ako uskutočniť tento prechod. To je pravdou pre všetko rozmýšľanie o morálnosti - o kresťanskom ako aj o ne-kresťanskom rozmýšľaní.

Morálnosť je jedna z týchto troch:

1. Morálnosť je konformita (zosúladenie) morálnych skutkov k morálnym pravidlám (deontologická etika)
2. Morálnosť je uskutočnením dobra (konzekvenčná etika / teleológia)
3. Morálnosť je jednou z kvalít ľudskej bytosti (etika charakteru)

1. Deontologická etika

Deontologická etika verí, že všetky skutky sú správne alebo nesprávne podľa toho, či sú v súlade s morálnymi *pravidlami*: Zastaviť a pomôcť človeku v bezvedomí je tou správnou vecou, pretože nám to hovorí „Zlaté pravidlo“.

Prečo by sme ale mali poslúchať pravidlá? Pravidlá poslúchame, pretože sú dané primeranou autoritou, na ktorú sa dá spoľahnúť, že bude hovoriť pravdu. Kresťan, ktorý sa stotožňuje s deontologickým morálnym rozmýšľaním by povedal, že Ježiš hovorí Božou autoritou a nám sú dané presné informácie o tom, čo Ježiš v Biblii hovorí. V skratke, zastaviť a pomôcť človeku v bezvedomí je správne, pretože to je poslušnosť pravidlu, ktoré nachádzame v Biblii. Rozum(nosť) môže byť ďalšou deontologickou autoritou. Niektorí povie, že „Zlaté pravidlo“ je správne morálne pravidlo, pretože spĺňa štandard zmysluplnosti. Intuícia môže byť ďalšou deontologickou autoritou. „Zlaté pravidlo“ je správne morálne pravidlo, pretože máme v svojom vnútri pevné presvedčenie (silnú intuíciu), že je správne. Kresťania môžu veriť v autoritu Biblie a spolu s tým veriť, že rozumnosť a intuícia nás uisťujú, že pravidlá pre náš život, ktoré nachádzame v Biblii, sú pravdivé.

Deontologická etika sa zaujíma o *skutky*. Každý skutok je sám osebe dobrý, alebo zlý. Napríklad klamstvo je v každom prípade zlé, nezávisiac na konkrétnej situácii alebo dôsledkoch. Niektorí ľudia zachádzajú v tomto tvrdení príďaleko. Napríklad jeden filozof si myslel, že ak sa vás vrah spýta, kde sa jeho potenciálna obeť nachádza, a vy by ste to vedeli, boli by ste povinní povedať mu pravdu. Väčšina deontologických etikov ale nezachádza až tak ďaleko. Uvedomujú si, že niekedy musíte porušiť jedno pravidlo, aby ste mohli uposlúchnuť niektoré dôležitejšie pravidlo. Zachrániť život je v tomto prípade dôležitejšie ako povedať pravdu.

Deontologická etika môže byť zosumarizovaná takto:

Autorita → zadáva pravidlá → ktoré určujú, ktoré skutky sú správne
--

2. Konzekvenčná etika

Konzekvenčná etika sa zaujíma o *výsledky* / dôsledky konania. Skutok je správny, ak vytvára dobrý dôsledok. Zastavím, aby som pomohol človeku v bezvedomí, pretože tento skutok môže zlepšiť svet.

Konzekvenčná etika sa zaujíma o *dobro*. Skutky nie sú sami osebe správne alebo nesprávne. To, či sú správne alebo nesprávne závisí od ich dôsledkov. Morálna hodnota každého skutku závisí od toho, či sa ním uskutočňuje dobro. Cieľom morálneho konania je pomôcť posunúť svet smerom k dobru. Normou pre hodnotenie morálnosti skutku je, ako tento pomáha svetu byť tým, čím má byť.

Konzekvenčná etika sa príliš nezameriava na pravidlá. Poslúchnuť „Zlaté pravidlo“ často vyústi v konaní, ktoré je obhájené svojimi dôsledkami. Ale konkrétny skutok nie je dobrý len preto, že je uposlúchnutím „Zlatého pravidla“. Je správny kvôli jeho konzekvenciám (dôsledkom).

Konzekvenčná etika sa pozerá do budúcnosti. Ak používame konzekvenčnú etiku, snažíme sa anticipovať (vopred vidieť), aké budú výsledky našej činnosti. Silou zastávania tejto pozície je, že robí jednoduchšími situácie, v ktorých sú pravidlá v konflikte. Na príklade vraha, ktorý hľadá svoju obeť, môžeme ľahko vopred vidieť dôsledky nášho konania, keď mu odmietneme povedať, kde má obeť hľadať. Svet určite urobíme lepším miestom tým, že zachováme život nevinnnej obeť, ako aj keď zabránime vrahovi, aby vykonal trestný čin. Obidve osoby tak majú lepšiu budúcnosť a svet je vo všeobecnosti lepší, keď vrah nenájde a nezavraždí svoju obeť. Podľa konzekvenčnej etiky v tomto prípade nehovoríte lož, ak povieť vrahovi, že neviete, kde sa jeho obeť nachádza, aj keď to viete. Pravdu hovoríte vtedy, ak sú dôsledky toho, čo hovoríte dobré. Slabosťou tohto prístupu je, že v skutočnosti nevieme predpovedať budúcnosť. V skutočnosti iba hádame, aké budú skutočné dôsledky nášho konania.

Konzekvenčná etika musí mať objektívny štandard pre dobro. Musí mať aspoň nejakú predstavu toho, aký má byť cieľ nášho konania. Známy sekulárny konzekvenciálny štandard je *utilitarizmus*. Utilitarizmus tvrdí, že správna vec je tá, ktorá spôsobí najviac šťastia pre najviac ľudí. Vládni úradníci často robia na tomto základe svoje rozhodnutia. Napríklad skôr dajú finančné zdroje na výskum lieku na chorobu, ktorou trpí veľké množstvo ľudí, ako by dali to isté množstvo financií na nájdenie lieku na chorobu, ktorou trpí len malá časť populácie. Alebo úrady zbúrajú dom, v ktorom býva málo ľudí, aby mohli postaviť cestu, ktorá pomôže veľkej väčšine ľudí z danej oblasti.

Kresťanská konzekvenčná etika nachádza svoj štandard v evanjeliu. Jeden druh kresťanskej konzekvenčnej etiky sa pýta otázku: „Čo, aké činy majú najvyššiu možnosť obrátiť svet smerom ku Ježišovi Kristovi?“ Keďže Kristus prichádza v poníženosti, v tele, tak štandardom pre dobro je „svetskosť“ v tom dobrom slova zmysle. Mali by sme sa pokúšať nasmerovať ľudí smerom k životu naplno v tomto svete ozajstným ľudským spôsobom. Čokoľvek, čo slúži tomuto cieľu je tým, čo by sme mali robiť. Napríklad dať zamestnanie chudobnému človeku mu dáva ľudskú dôstojnosť. Takýto človek je viac pripravený na stretnutie s Kristom, ktorý sa stal naplno človekom a miloval a zachránil tento svet. Toto je to, čo robí čin pomoci chudobnému, aby si našiel prácu, morálnym činom.

Konzekvenčná etika môže byť zosumarizovaná takto:

Skutky → majú dôsledky → ktoré nám pomáhajú uskutočňovať dobro
--

3. *Etika charakteru*

Etika charakteru sa zaujíma hlavne o *osobu*. Morálnosť nie je hlavne otázka činov alebo ich dôsledkov. Morálnosť je otázka stania sa a bytia dobrým človekom. Zastavím a pomôžem človeku v bezvedomí, pretože som ten typ človeka, ktorý takéto veci robí.

Etika charakteru sa zaujíma o a stará sa o *cnosti* vo vnútri ľudskej osoby. Opakom cností sú neresti. Cnosti, ktoré vedú človeka, aby pomohol tomu v bezvedomí, zahrňujú súcit a odvahu. Neresti, ktoré by znemožnili takéto konanie, sú tvrdosť srdca a zbabelstvo. Všetky cnosti a neresti človeka spolu vytvárajú jeho charakter.

Etika charakteru sa stará o morálny vývoj osôb, hlavne mladých osôb. Charakter je formovaný uprostred spoločenstva. Rodiny a cirkevné zbory sú príklady charakter-tvoriacich spoločenstiev. Tieto komunity sa starajú o cnosti v človeku dvoma spôsobmi: rozprávaním príbehov a dávaním príkladov. Všetky spoločenstvá žijú rozprávaním príbehov a tieto príbehy utvárajú charakter tých, ktorí ich počúvajú. Napríklad mladí ľudia v tradičných ľudských spoločnostiach vyrastali pri počúvaní príbehov o veľkých vojnových hrdinoch, ktorí dokazovali svoje cnosti odvahy a lojálnosti. A tak si mladí ľudia cenili tieto cnosti a pokúšali sa napodobovať konanie hrdinov. Tieto cnosti boli posilňované príkladmi dospelých vo vnútri spoločenstva, ktorí ich skonzkrétňovali. V kresťanskom spoločenstve sú týmito charakter-formujúcimi príbehmi rozprávania z Biblie, alebo príbehy ľudí, ktorí

boli vernými kresťanmi. Ľudia v týchto príbehoch majú charakteristické kresťanské cnosti, ako sú láska, pokora a vytrvalosť viery. Mladí ľudia vyrastajúc, počúvajúc tieto príbehy zisťujú, že tieto príbehy sú najhlbšou pravdou o tom, kto oni, ako ľudské bytosti, sú. Pokúšajú sa napodobňovať ľudí z týchto príbehov, ako aj ľudí z ich vlastného spoločenstva, ktorí spritomňujú tieto cnosti. Čím viac títo mladí ľudia tieto cnosti vykonávajú, tým viac sa cnosti stávajú tým, čím títo ľudia sú - cnosti sa stávajú súčasťou ich charakteru. Ako to povedal Aristoteles: Na to, aby si sa stal hráčom na flautu, na to musíš cvičiť. Tým istým spôsobom to platí aj v etike: Čím viac vykonávaš skutky lásky, tým viac milujúcim sa stávaš. A to isté je pravdou aj o ostatných cnostiach.

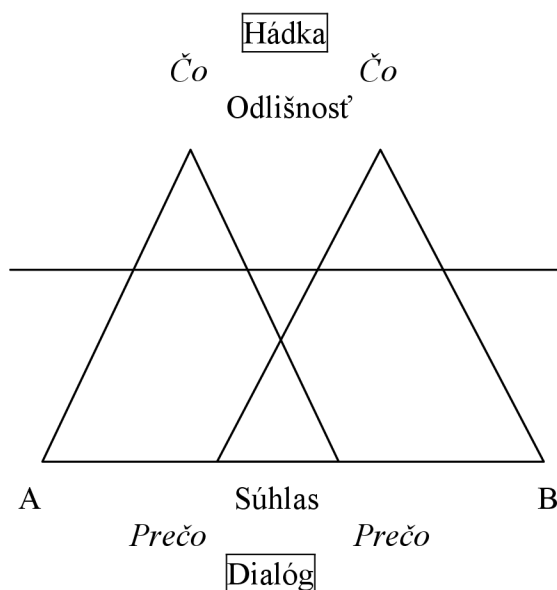
Etika charakteru môže využívať oboje - aj pravidlá, aj dôsledky. Pravidlá sú súčasťou charakterformujúcich príbehov a cieľom konania je vytvorenie charakterných osôb. Etika charakteru sa ale nie príliš zaujíma o hľadanie absolútnej pravdy v rozprávaniach (za rozprávami) spoločenstva. Pravda je daná v rozprávaniach spoločenstva. Ak veríme, že kresťanské rozprávanie je pravda, potom je našou úlohou tak žiť, stať sa takými ľuďmi, akými nás chce Boh mať.

Etika charakteru môže byť zosumarizovaná takto:

Spoločenstvo a jeho rozprávania → vedú k vykonávaniu cností → ktoré nás robia dobrými ľuďmi

Záver

Ak si budeme vedomí toho, aký druh etiky používame, môžeme sa vyhnúť zlej forme diskusie o morálnych otázkach a mať oveľa plodnejšiu diskusiu. Nikdy nesmieme zabudnúť, že vo väčšine prípadov morálneho rozhodovania kresťania spolu súhlasia. Skutočným problémom nie je, že by sme nevedeli, čo máme robiť. Skutočným problémom je, že to nechceme robiť! Zároveň ale máme určité nejasnosti v niektorých otázkach. Tu môže pomôcť etika. Je morálnosť otázkou snaženia sa žiť podľa morálnych pravidiel? Je morálnosť otázkou uskutočnením, snaženia sa o dobro? Alebo nie je morálnosť ani jednou z týchto vecí, ale je skôr otázkou stávania sa dobrým človekom? Ak vieme, ktorý druh etického prístupu používame (ak vieme, aká je naša etika), môžeme ísť ponad jednoduché vyrieknutie toho, čomu veríme o tej ktorej morálnej otázke a môžeme začať obraňovať to, čomu veríme. Tak sa dostaneme na cestu skutočného spoločného rozhovoru, smerom ku skutočnému dialógu.

ETIKA = reflexia